

Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу

Х. Приходько

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри муніципального права
Академії муніципального управління

У статті досліджується роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. Аналізується правова природа конституційно-процесуальних позицій Конституційного Суду України, визначаються їх поняття і характер впливу на інституціоналізацію конституційного процесу в контексті конституційної реформи.

Ключові слова: доктрина конституційного процесу, правові позиції Конституційного Суду України, конституційно-процесуальні позиції Конституційного Суду України.

Сучасною тенденцією розвитку науки конституційного права і конституційної практики є процесуалізація, що виявляється в підвищенні ролі та значення конституційного процесу як самостійного виду юридичного процесу¹, та збільшення правових позицій Конституційного Суду України з питань конституційного процесуального права. У зв'язку з цим набуває актуальності дослідження правових позицій Конституційного Суду України в контексті становлення та розвитку доктрини конституційного процесу.

Методологічною та теоретичною основами цього дослідження є доктринальні положення, висловлені в наукових працях українських і зарубіжних вчених, присвячених загальним питанням судового права, конституційного правосуддя, конституційного контролю, тлумачення конституції, інституту правових позицій Конституційного Суду України, представлених працями М. Баймуратова, П. Батурина, Л. Берг, М. Вітрука, П. Євграфова, С. Кажлаєва, В. Кампа, М. Козюбри, С. Лисенкова, П. Мартиненка, М. Марченка, В. Погорілка, М. Савенка, А. Селіванова, В. Скоморохи, І. Сліденка, М. Тесленко, П. Ткачука, Ю. Тодики, В. Федоренка, Т. Цимбалістого, В. Шаповала, С. Шевчука, Л. Юзькова та інших науковців.

У сучасній вітчизняній конституційній науці питання діалектичного взаємозв'язку розглядуваних нами феноменів (судове право тощо) не були предметом окремого дослідження. Мета цієї статті — проаналізувати та встановити зміст і методологічне значення правових позицій Конституційного Суду

¹ Приходько Х. В. Конституційний процес як самостійний вид юридичного процесу / Х. В. Приходько // Право України. — 2008. — № 6. — С. 29–34.

України для становлення та розвитку доктрини конституційного процесу, а також визначити зворотний зв'язок взаємодії цих явищ.

1. *Правові позиції Конституційного Суду України як фактор розвитку доктрини конституційного процесу.* У такому аспекті правові позиції Конституційного Суду України мають концептуальне, теоретико-правове та прагматичне значення для становлення і розвитку конституційного процесу як комплексного соціально-правового явища. Як у концептуальній, так і в прагматичній площинах правові позиції Конституційного Суду України виконують роль будівничих окремих складових конституційного процесу, котрий водночас може розглядатися як один із результатів і проявів функціональності конституційного судового процесу (складової конституційного процесу в широкому сенсі слова).

Аналіз змісту і характеру впливу правових позицій Конституційного Суду України на становлення і розвиток конституційного процесу потребує з'ясування змісту порівняно нової категорії науки конституційного права — правові позиції конституційного суду. В результаті системного аналізу положень конституційної доктрини¹, які висвітлюють різні аспекти означеної категорії, та конституційної практики ми дійшли певних висновків. При цьому у вітчизняній та російській спеціалізованій літературі існують різні доктринальні підходи до визначення поняття та ознак категорії «правові позиції конституційного суду», точніше — це різні інтерпретації цього поняття в глибинному, сутнісному розумінні його змісту, а також авторські позиції, що фактично збігаються, доповнюють одна одну.

Спираючись на власні спостереження та результати дослідження, вважаємо, що, по-перше, правові позиції, зокрема, Конституційного Суду України, можна визначити як систему концептуальних послідовних, взаємоузгоджених висновків, правоположень, умовиводів, аргументів і заперечень Конституційного Суду України, сформульованих на підставі Конституції і законів України та з урахуванням загальноновизнаних правових цінностей, конституційних принципів і міжнародних стандартів, у межах законодавчо визначених повноважень і в порядку конституційного провадження. По-друге, є очевидною і незаперечною діалектична єдність і взаємозв'язок правових позицій і підсумкових рішень Конституційного Суду України. По-третє, правові позиції органу конституційної юрисдикції України виконують статутарну функцію у процесі конституціоналізації, інституціоналізації

¹ Батурин П. В. Правовые позиции в конституционном судопроизводстве и проблемы применения международно-правовых норм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П. В. Батурин. — Челябинск, 2006. — 25 с.; Берг Л. Н. Судебное усмотрение и его пределы: общетеоретический аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. Н. Берг. — Екатеринбург, 2008. — 22 с.; Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс : учеб. пособие / Н. В. Витрук. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрист, 2005. — 527 с.; Кажлаев С. А. Судебное усмотрение в деятельности Конституционного Суда Российской Федерации / С. А. Кажлаев [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/comm/3531/>; Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судебское право / М. Н. Марченко. — М. : Проспект, 2008. — 512 с.; Тесленко М. В. Судебный конституционный контроль в Украине : монография / М. В. Тесленко ; вступ. статья В. Ф. Погорилко. — К. : Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2001. — 344 с.; Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні : навч. посіб. / Т. О. Цимбалістий. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 200 с.

та уніфікації конституційних юрисдикційних (судових) процедур, тобто впливають на субпроцес. По-четверте, правові позиції Конституційного Суду України є одним з основних джерел конституційного процесуального права України, як і акти парламенту. За своїми сутністю та змістом вони можуть охарактеризовуватися як судові прецеденти. По-п'яте, висновки про характер впливу правових позицій Конституційного Суду України на становлення та розвиток родового явища — конституційного процесу — це мегапроцес і його складові. Такий вплив має формуючий, іноді установчий і статутарний характер відносно інститутів конституційного процесу (наприклад, регламентного процесу, який отримав подальшу конституціоналізацію, зокрема в Рішенні Конституційного Суду України у справі про Регламент Верховної Ради України від 26 листопада 2009 року № 30-рп/2009¹.

У контексті дослідження діалектичної єдності усіх складових конституційного процесу концептуальне значення має виявлення та обґрунтування процесуальних аспектів правових позицій конституційного суду². Це дозволяє з'ясувати феноменальне значення таких позицій, які, на нашу думку, корелюються з етимологічними та гносеологічними властивостями відповідних процесуальних правових позицій єдиного органу конституційної юрисдикції. При цьому йдеться про конституційно-процесуальні правові позиції Конституційного Суду України, котрі автор пропонує визначити як результат інтерпретаційного процесу — складової конституційного судового процесу; сформульовані Конституційним Судом України концептуальні висновки, правоположення щодо конституційних процедур, процесуальних питань, які виникають у сфері конституційних процесуальних відносин; які мають концептуальне та прикладне значення для інституціоналізації та формалізації, законодавчої регламентації конституційного процесу.

2. *Правові позиції Конституційного Суду України як фактор: а) ефективності конституційно-процесуального регулювання; б) ефективності реалізації конституційних процесуальних норм.* У цьому контексті поняття ефективності реалізації передбачає наявність механізму забезпечення реальних умов дії конституційних процесуальних норм, досягнення найбільшого ступеня реалізації конституційних матеріальних норм. Як абсолютно справедливо зазначає професор М. Марченко,

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України» та Регламенту Верховної Ради України від 26 листопада 2009 року № 30-рп/2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=81755>

² Процесуальні аспекти правових позицій конституційного суду були виявлені авторами методом класифікації останніх на матеріальні та процесуальні (М. Вітрук, М. Марченко) або шляхом аналізу їх характерного процесуального змісту (Г. Халлер). Однак щодо тлумачення змісту процесуальних правових позицій висловлюються різні доктринальні позиції. Див., напр.: *Витрук Н. В.* Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс : учеб. пособие / Н. В. Витрук. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юристь, 2005. — С. 123; *Марченко М. Н.* Судебное правосудие и судейское право / М. Н. Марченко. — М. : Проспект, 2008. — С. 137; *Халлер Г.* Проблемы в деятельности Конституционного Суда Австрийской Республики / Г. Халлер // Конституційний Суд у системі органів державної влади: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали міжнар. конф., м. Київ, 16 трав. 2008 р. / Конституційний Суд України ; упоряд. : К. О. Пігнаста [та ін.]. — К. : Ін Юре, 2008. — С. 271.

сформульовані в законах та інших нормативно-правових актах норми тільки тоді стають живими, коли вони втілюються в дійсності, реалізуються у свідомо-вольових вчинках (діях) людей¹. І в цьому аспекті правові позиції Конституційного Суду України виступають важливою, невід'ємною складовою такого механізму.

У характеристиці ролі правових позицій Конституційного Суду України щодо забезпечення ефективності конституційного процесуально-правового регулювання виявляються герменевтичні аспекти функціонування конституційного юрисдикційного процесу як складової конституційного процесу. Тлумачення, інтерпретація Конституційним Судом України за змістом норм конституційного права не тільки створює сприятливі умови для їх реалізації (в широкому сенсі), а й виступає важливою початковою правовою передумовою створення системного конституційного процесуального законодавства, яке б враховувало правові позиції єдиного органу конституційної юрисдикції. З урахуванням прецедентного характеру його правових позицій вони можуть бути окреслені як своєрідні «опори» для конституційного процесуального законодавства.

На основі вивчення актів Конституційного Суду України та системного аналізу його правових позицій можна зробити висновки щодо особливого значення процесуальних правових позицій для оптимізації конституційних процедур. Наприклад, у Рішенні Конституційного Суду України у справі про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004 констатується, що забезпечення прав і свобод потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод².

Висловлені правові позиції та адаптація їх змісту до різних видів конституційних процедур дають підстави стверджувати, що метою регламентації конституційних процедур є, насамперед, створення найбільш сприятливих умов і правових технологій реалізації конституційних прав громадян. І в такому випадку правові позиції Конституційного Суду України є одним з ефективних способів досягнення цієї мети.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба в переосмисленні ролі Конституційного Суду України в конституційній діяльності. Аналізуючи правотворчу функцію Конституційного Суду України, одним із напрямів якої є, фактично, його участь у дозаконодавчому та доустановчому процесах, слід погодитися з твердженнями вчених В. Погорілка та В. Федоренка, які в контексті аналізу рішень і висновків Конституційного Суду України як основних джерел конституційного права України констатують, що ці акти через «мовчання» Конституції України за

¹ *Марченко М. Н.* Проблемы общей теории государства и права : учебник ; в 2 т. — Т. 1 : Государство / М. Н. Марченко. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. — С. 588.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (справа про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України») від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9857>

своїм змістом і формою доповнюють, розширюють чи скасовують нормативні положення чинного конституційного законодавства України¹, оскільки в деяких випадках акт Конституційного Суду України фактично наповнює статті Конституції новими конституційно-процесуальними положеннями².

Зазначене також наводить на думку про узгоджуючу функцію правових позицій Конституційного Суду України щодо конституційних процесуальних норм, яка досягається значною мірою в межах конституційного юрисдикційного процесу. Ведучи мову про ефективність чогось, треба звертати увагу на важливу її передумову — узгодженість. У випадку функціонування конституційного процесу загалом та конституційних процесуальних норм зокрема узгодженість між ними є фактором їх ефективності. Необхідність узгодженості конституційних процедур обумовлена договірним характером самої Конституції України. Порядок реалізації її матеріальних норм потребує такої самої прискіпливої уваги в законодавчому органі, як і матеріальні норми. Ось чому конституційний юрисдикційний процес певним чином виправляє недопрацювання, які виявляються у процесі реалізації конституційних процедур.

3. *Формалізація конституційного процесу в актах Конституційного Суду України.* Цей різновид процесу уявляється найбільш синергичним елементом загального конституційного процесу з позиції його уособлення, внутрішньої та зовнішньої взаємодії, сформованості тощо. Це виявляється в усталеному функціонуванні та взаємодії статутарного і динамічного елементів конституційного юрисдикційного процесу, найбільшою мірою формалізованих (з точки зору наявності юридико-процесуальних характеристик) як складових конституційного процесу. Зазначені властивості конституційного юрисдикційного процесу забезпечують особливий діалектичний зв'язок із загальним конституційним процесом як родовим явищем і виступають фактором формування та способом формалізації інших його складових, зокрема виборчого, референдумного, законодавчого, регламентного та інших видів процесів.

Такий висновок впливає з аналізу змісту правових позицій Конституційного Суду України та правової природи його актів. Наприклад, у мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України у справі про Регламент Верховної Ради України³ викладено правові позиції Конституційного Суду України, які мають методологічне та праксеологічне значення для подальшої інституціоналізації регламентного процесу. Зокрема, відповідно до цього рішення Конституційний Суд України, проаналізувавши положення частини п'ятої статті 83, пункту 15 частини першої статті 85 Конституції України в їх системному зв'язку із положеннями частини другої статті 6, частини другої статті 19, пункту 21 частини першої стат-

¹ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : акад. курс : підруч. ; у 2 т. — Т. 1 / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; за ред. В. Ф. Погорілка. — К. : Юридична думка, 2006. — 544 с.

² Там само. — С. 344.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України» та Регламенту Верховної Ради України від 26 листопада 2009 року № 30-рп/2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=81755>

ті 92 Основного Закону України, дійшов висновку, що Регламент¹, який, зокрема, унормовує організацію і порядок діяльності Верховної Ради України, має прийматися виключно як Закон України за встановленою статтями 84, 93, 94 Конституції України процедурою його розгляду, ухвалення і набрання ним чинності.

Аналогічні правові позиції Конституційний Суд України визначив у своїх рішеннях у справі про Регламент Верховної Ради України від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008², від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 у справі про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України³. Зважаючи на наведене, Конституційний Суд України констатував, що Регламент Верховної Ради України не відповідає Конституції України, зокрема частині другій статті 6, частині другій статті 8, частині другій статті 19, частині п'ятій статті 83, пункту 21 частини першої статті 92⁴.

Правові позиції Конституційного Суду України мають доленосне значення, зокрема, виконуючи часом установчу функцію щодо: 1) подальшої інституціоналізації, демократизації, новелізації конституційної юрисдикційної та іншої діяльності як складових конституційного процесу; 2) сукупності однорідних конституційних процедур; 3) інститутів конституційного процесуального права. Питання конституційної юрисдикційної та іншої діяльності (процедурно-процесуального порядку розроблення, обговорення, прийняття, внесення змін до Конституції України тощо) можуть бути предметом розгляду Конституційного Суду України. Відповідно до статті 159 Основного Закону України законопроект про внесення змін до нього розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Враховуючи зміст цієї конституційної норми, Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 року № 8-рп/98⁵ щодо її офіційного тлумачення, а також зміст висновків Конституційного Суду України від

¹ Регламент Верховної Ради України від 19 вересня 2008 року № 547-VI // Голос України. — 2008. — 26 вересня.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9952>

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=19872>

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України» та Регламенту Верховної Ради України від 26 листопада 2009 року № 30-рп/2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=81755>

⁵ Окрема думка судді Конституційного Суду України Мартиненка П. Ф. у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) від 9 червня 1998 року № 8-рп/98 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8831>

16 березня 2004 року № 1-в/2004¹, від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004², присвячених питанням конституційних змін 2004 року, можна дійти таких методологічних висновків.

По-перше, порядок участі Конституційного Суду України у процесі внесення змін до Конституції України становить одну з пріоритетних процедур конституційної діяльності, тобто фактично виступає як субпроцес у складі мегапроцесу, яким є загальний конституційний процес.

По-друге, правові позиції Конституційного Суду України, висловлені у висновках, мають концептуально-правове значення та забезпечують правообмежувальну, правозабезпечувальну, правопрограмну, правомодернізаційну, правостабілізуючу, правоідеологічну, правоінформаційну, правосоціалізуючу та інші правові функції щодо регламентації конституційної юрисдикційної та іншої правозастосовної діяльності.

По-третє, особливе значення мають висловлені окремі думки суддів Конституційного Суду України, які додаються до його висновків і рішень³.

4. *Парадигма розвитку загального конституційного процесу в аспекті функціонування конституційного юрисдикційного процесу: перспективи та прогнози розвитку.* Правові позиції Конституційного Суду України, як уже зазначалося, мають методологічне та концептуально-правове значення для перспектив розвитку окремих конституційних процедур та конституційного процесу загалом. Вважаємо, що важливим чинником формування позицій Конституційного Суду України у зв'язку із зазначеним є підкреслення «об'єктивного» через призму «суб'єктивного». При формуванні правових позицій Конституційного Суду України важливим є «панування творчого (вихідного поєднання букви та духу закону. — Х. П.), інтуїтив-

¹ Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про законопроект № 4105 з внесеними до нього поправками) від 16 березня 2004 року № 1-в/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=6949>

² Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про Законопроект № 4180 з внесеними до нього поправками) від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=6949>

³ Окремі думки суддів Конституційного Суду України Савенка М. Д. і Шаповала В. М. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про законопроект № 4105 з внесеними до нього поправками) від 16 березня 2004 року № 1-в/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8793>; Окрема думка судді Конституційного Суду України Савенка М. Д. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про Законопроект № 4180 з внесеними до нього поправками) від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8793>

ного та винахідницького підходу, інтерпретація та перевірка гіпотез, активне припущення, створення ідеальних моделей та інші прийоми, що не мають віддзеркалюючого, а є конститутивного та інтерпретаційного характеру»¹.

Аналіз змісту багатьох конституційно-процесуальних правових позицій Конституційного Суду України² дає підстави для висновків про системоформуючий характер впливу цих позицій на зміст, сутність і форму регламентації конституційних процедур (правореалізаційних (у суб'єктивному значенні), виборчих, референдумних, парламентських, законодавчих тощо) та інституціоналізацію й диференціацію загального конституційного процесу, оскільки в мотивувальній та резолютивній частинах багатьох рішень і висновків Конституційного Суду України містяться положення, які прямо чи опосередковано вказують або на колізійність, або на відсутність, або на недостатність конституційно-правового регулювання того чи іншого питання з метою унеможливлення та уникнення неоднозначного застосування норм Конституції та законів України. Процесуально-правові позиції Конституційного Суду України є органічною складовою конституційної процесуальної матерії, а самі вони в системному зв'язку з нормами Конституції України та конституційним процесуальним законодавством є концептуально-правовою основою регламентації конституційно-процесуального механізму правозастосування. Зазначене є підставою для виокремлення відповідної системоутворюючої функції правових позицій Конституційного Суду України щодо конституційного процесу, зокрема конституційних процедур.

Крім того, доцільно вкотре звернути увагу на інститут окремої думки судді Конституційного Суду України (стаття 64 Закону України «Про Конституційний Суд

¹ *Бережнов А. Г.* «Объективное» и «субъективное» в контексте теоретико-методологических проблем правопонимания / А. Г. Бережнов // Теоретико-методологические проблемы права / под ред. М. Н. Марченко. — М. : ИКД «Зерцало-М», 2007. — Вып. 2. — С. 134.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України (справа про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України) від 19 травня 2004 року № 11-рп/2004; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України (справа про проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою) від 15 жовтня 2008 року № 23-рп/2008; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України», частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції) від 25 червня 2008 року № 12-рп/2008; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про вибори Президента України», «Про Державний реєстр виборців», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України» та Кодексу адміністративного судочинства України (справа про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України) від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=6955>

України»). На нашу думку, цей інститут має особливе значення при розгляді будь-яких аспектів правових позицій Суду. Конституційний Суд України є колегіальним органом, а це означає, що його правові позиції — це сукупність воль усіх або більшості суддів Конституційного Суду України, які після розгляду та голосування по справі приймають рішення чи висновки. І як зазначає Т. Цимбалістий, справді, «в основі правової позиції Суду лежать (серед інших складових. — Х. П.) ...також наукова професійна свідомість суддів Конституційного Суду України»¹.

У зв'язку з цим інститут окремої думки судді Конституційного Суду України виконує, серед інших, методологічну, аксіологічну, наукову й альтернативну функцію стосовно завдань конституційного процесу загалом та суб'єктивну, експертну, проектно-прогностичну, моделюючу функції щодо окремих конституційних процедур. Такий висновок впливає з такого твердження П. Ткачука: «Правові позиції Конституційного Суду України, як правило, формуються виходячи з конкретних потреб суб'єкта подання (звернення), які виникли при застосуванні того чи іншого положення Конституції або закону України. Тому часто при викладенні правової позиції Конституційний Суд України вказує, що вона дається в аспекті конституційного подання чи звернення»². Звідси в прагматичній площині слід визнати, що «застосування Конституційним Судом України аспектного підходу при виробленні правових позицій застерігає його від виходу за межі норми, що інтерпретується, а крім того, дає можливість неодноразово її в подальшому інтерпретувати по-іншому, прилаштовуючи таким чином цю норму до життєвих реалій»³.

У доктринальному, концептуально-правовому вимірі подібний «невихід за межі норми», що інтерпретується, і «незв'язок» з потребами суб'єкта конституційного подання або звернення нерідко породжує формалізм в інтерпретаційному процесі, перешкоджає йому розвиватися об'єктивно, зокрема, на основі букви і духу Конституції чи закону України. У зв'язку з цим інститут окремої думки судді Конституційного Суду України має особливий характер. Позиції конституційних суддів — іншої правової природи: вони є складовою конституційної доктрини, а не самостійним джерелом права, зокрема, на відміну від правових позицій Конституційного Суду України. Тому окрема думка такого судді виступає додатковою правовою передумовою подальшої інституціоналізації загального конституційного процесу та його процедур, оскільки вона є частиною інтерпретаційного процесу та фактором вдосконалення матеріальних конституційно-правових норм. Так, наприклад, судді Конституційного Суду України С. Вдовіченко та В. Кампо, висловлюючи окремі думки стосовно Рішення Конституційного Суду України від 17 грудня 2009 року № 33-рп/2009, по суті, пропонують механізми вдосконалення законодавчого процесу й окремих парламентських процедур. Зокрема, вони акцентують на проблемі вдосконалення регламентації законодавчої процедури

¹ Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні : навч. посіб. / Т. О. Цимбалістий. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — С. 155.

² Ткачук П. Правові позиції Конституційного Суду України / П. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 1. — С. 16.

³ Там само.

розроблення, розгляду та прийняття законопроектів про затвердження Верховною Радою України законом Конституції Автономної Республіки Крим та змін до неї¹.

Прикладом також можуть бути науково обґрунтовані позиції, висловлені суддями В. Іващенко та М. Савенком стосовно Висновку Конституційного Суду України від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004². Зокрема, суддя М. Савенко зазначає: «Положення Законопроекту № 4180, які є ідентичними положенням Законопроекту № 4105 або суттєво не відрізняються за змістом, були предметом розгляду Верховної Ради України, але не прийняті як закон, можуть розглядатися не раніше ніж через рік, отже, Законопроект № 4180 в цій частині не відповідає вимогам частини першої статті 158 Конституції України»³. Наведене твердження має доктринальне значення для парламентської процедури обговорення законопроектів про внесення змін до Конституції України, які можуть бути предметом розгляду Верховної Ради України. Близькою за змістом є позиція судді В. Іващенко, на думку якого зазначений висновок Конституційного Суду України «де-факто витлумачив положення частини першої статті 158 Конституції України та визначив, що передбачена нею заборона щодо подання протягом року з дня прийняття відповідного рішення законопроекту про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України і не був прийнятий як закон, не перешкоджає внесенню на розгляд парламенту законопроектів про внесення змін до Конституції України, аналогічних або подібних за змістом тим, які не було проголошено встановленою Конституцією України більшістю голосів». Опонуючи положенням висновку, суддя висловлює своє бачення ролі Конституційного Суду

¹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Вдовіченка С. Л. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про затвердження зміни до статті 22 Конституції Автономної Республіки Крим щодо строку повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим» від 17 грудня 2009 року № 33-рп/2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/category/4828;jsessionid=9192D1096280E266DE8C3CB1399E1AD7>; Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В. М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про затвердження зміни до статті 22 Конституції Автономної Республіки Крим щодо строку повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим» від 17 грудня 2009 року № 33-рп/2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/category/4828;jsessionid=9192D1096280E266DE8C3CB1399E1AD7>

² Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про Законопроект № 4180 з внесеними до нього поправками) від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=6949>

³ Окрема думка судді Конституційного Суду України Савенка М. Д. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про Законопроект № 4180 з внесеними до нього поправками) від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=6949>

Україні саме в питанні дослідження законопроекту про внесення змін до Конституції України на предмет його відповідності вимогам статті 158 Конституції України¹.

Таким чином, інститут окремої думки судді Конституційного Суду України, в аспекті аналізу парадигми розвитку загального конституційного процесу та перспектив удосконалення конституційного процесуального законодавства, є висловленням «суддівських ініціатив» щодо вдосконалення процедур реалізації конституційних матеріальних норм або ліквідації прогалин у конституційному процесуальному праві; є способом актуалізації питань не тільки юридико-технологічного значення, а й питань, що потребують уваги українського суспільства та Верховної Ради України, яка представляє його інтереси. По суті, окрему думку суддів Конституційного Суду України можна вважати складовою «неписаного» рішення Суду (за аналогією з неписаною конституцією), оскільки вона є невіддільною від офіційного рішення та поглибленим висвітленням його окремих аспектів. Враховуючи ці та інші чинники, інститут окремої думки судді Конституційного Суду України потребує законодавчої конкретизації, зокрема, в питанні його функціонального призначення, до того ж не тільки як додаткового аналітичного ресурсу, а й можливого офіційного доктринального резерву для законопроектної діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що інститут правових позицій Конституційного Суду України, зокрема його конституційно-процесуальних позицій, має винятково особливе значення для становлення, формування та перспектив розвитку доктрини конституційного процесу, так само, як загальний конституційний процес є правовою передумовою подальшої інституціоналізації процесуально-правових позицій Суду в аспекті розвитку конституційного юрисдикційного процесу, інтерпретаційного процесу тощо та їх законодавчого регулювання.

Правові позиції Конституційного Суду України можна визначити в декількох значеннях, зокрема, в широкому та вузькому. В широкому значенні інститут правових позицій Конституційного Суду України охоплює правові позиції, сформувані та сформульовані Конституційним Судом України колегіально в прийнятих ним актах і конституційними суддями України одноособово, викладеними як їх окремі думки. З урахуванням того, що окрема думка судді Конституційного Суду України є додатком до акта Суду, а значить є його складовою частиною, правові позиції Конституційного Суду України і позиції конституційних суддів є функціонально взаєпов'язаними, взаємообумовленими, взаємодоповнюючими, але різними за юридичною силою. У вузькому значенні правові позиції Конституційного Суду України слід розуміти як систему концептуальних послідовних взаємоузгоджених висновків, правоположень, умовиводів, аргументів і заперечень Конституційного Суду України, сформульованих на підставі Конституції і законів України та з урахуванням загальноновизнаних правових цінностей, конституційних принципів і між-

¹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Івашенка В. І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про Законопроект № 4180 з внесеними до нього поправками) від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=6949>

народних правових стандартів. Ці позиції Конституційний Суд України приймає колегіально у межах конституційно і законодавчо визначених повноважень та в порядку конституційного провадження.

Конституційно-процесуальні позиції Конституційного Суду України є результатом інтерпретаційного процесу — складової конституційного судового процесу. Ці позиції — сформульовані Конституційним Судом України висновки, правоположення щодо конституційних процедур, процесуальних питань, які виникають у сфері конституційних процесуальних відносин, які мають концептуальне та прикладне значення для інституціоналізації, формалізації та законодавчої регламентації питань загального конституційного процесу.

Усе це дозволяє стверджувати, що правові позиції Конституційного Суду України виконують низку функцій: модернізаційну, уніфікуючу, системоформуючу, пізнавальну, програмну, прогностичну, інформаційну та інші. Вони мають відповідний вплив на сутність, форму і зміст регламентації конституційних процедур (правореалізаційних (у суб'єктивному значенні), виборчих, референдумних, парламентських, законодавчих) та інституціоналізацію й диференціацію засад конституційного процесу, виступають інноваційним правовим фактором розвитку загального конституційного процесу.

Приходько К. Роль правовых позиций Конституционного Суда Украины в становлении и развитии доктрины конституционного процесса. В статье исследуется роль правовых позиций Конституционного Суда Украины в становлении и развитии доктрины конституционного процесса. Анализируется правовая природа конституционно-процессуальных позиций Конституционного Суда Украины, определяется их понятие и характер влияния на институционализацию конституционного процесса в контексте конституционной реформы.

Ключевые слова: доктрина конституционного процесса, правовые позиции Конституционного Суда Украины, конституционно-процессуальные позиции Конституционного Суда Украины.

Pryhodko H. The role of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine in the establishment and development of the constitutional process doctrine. The article deals with the role of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine in the establishment and the development of constitutional process doctrine. The author analyzes the legal nature of constitutional and procedural positions of the Constitutional Court of Ukraine, defines their concepts and the nature of the impact on institutionalization of the constitutional process in the context of constitutional reform.

Key words: constitutional process doctrine, the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, constitutional and procedural positions of the Constitutional Court of Ukraine.